

Модел за социално-психологическа подкрепа на военнослужещите, освободени от военна служба и на техните семейства

Венелин Терзиев, Севдалина Димитрова

A model for sociopsychological support to discharged military personnel and their families:

This paper presents an opportunity to carry out social adaptation process of military personnel, discharged from Bulgarian Army for various reasons and their families by applying the methods of sociopsychological support. There was an attempt to describe the activity of specialized centres, and some opportunities for adequate evaluation of their activity based on defined criteria have been reviewed.

Key words: social management, social adaptation, psychological support.

ВЪВЕДЕНИЕ

Изходна основа на създаването на модел за социално-психологическа подкрепа на военнослужещите, освободени от военна служба и на членовете на техните семейства, са трите структурни нива, с обособени задачи, чието решаване е детерминирано от динамичните промени в социалната среда. По-конкретно, основните детерминанти са приоритетно отрицателните ефекти на макро- и микросредата, на междуличностното общуване.

Нещо повече, придобиването на компетентност изисква да се определят границите на прехода между фазите и да се осигури осъзнато преминаване по всички степени на процеса. Това означава, че през различните фази на компетентност се изискват различни интелектуални и емоционални усилия от страна на адаптиращите се умение за подбор и използване на съответните техники от страна на адаптаторите.

Когато освободеният от военна служба военнослужещ вземе необходимите решения, усвоява нови начини на поведение и създава нова пълна картина на света, тогава може да се пристъпи към изпълнение на замисленото. И за да се избегне излишният оптимизъм от психолозите и социалните работници, е необходимо те да се съобразяват с факта, че военнослужещите, преминаващи в запас, в хода на адаптацията към цивилния живот, се сблъскват с най-различни проблеми: психологически стресове, необходимост от преквалификация, сложности при трудоустрояването, битови трудности и семейни разногласия.

ИЗЛОЖЕНИЕ

Целесъобразно е да отбележим, че пълноценната адаптация на освободените от военна служба военнослужещи и членовете на техните семейства към условията на цивилния живот, е достатъчно дълга, тя може да продължи от една до три години.

В организационен план най-успешен за работата с военнослужещи, освободени от армията и членовете на техните семейства, моделът за „психолого-медиосоциална помощ”.

Един такъв модел за социално-психологическата подкрепа следва да включва следните три вида помощ, които едновременно са и условия за нейното оказване: първична, квалифицирана и специализирана. Алгоритъмът на такъв модел е показан на фиг.1.

В идеален смисъл първичната помощ трябва да се оказва във воинските части от специално подготвени специалисти (параспециалисти) сред военнослужещите, от работници за социална защита и техните доброволни сътрудници. Задачата на психолозите и социалните работници от центровете се свежда до методическо осигуряване на социално-психологическа подготовка на военнослужещите за уволнение от армията и помощ при подготовката на параспециалисти за тази работа.

Основна форма на първичната помощ е организацията на работата на групи за социално-психологическа поддръжка, в които военнослужещите и членовете на техните семейства, при специално създадени условия, в изкуствен микросоциум (където са събрани лица със сходни проблеми) решават възникнали пред тях психологически проблеми, свързани с уволнението от военна служба. Процесът на адаптация при това протича по-активно и по-безболезнено за всички членове на групата.

Квалифицираната помощ, която следва да се оказва от централните за социално-психологическа адаптация на военнослужещите, освободени от военна служба и членовете на техните семейства, трябва да е насочена към:

- провеждане на диагностични мероприятия по откриването на лицата, склонни към деструктивни стратегии на адаптация и профилактична работа с тях;
- социално-психологическа помощ при различни нарушавания на процеса на адаптация;
- развитие на дейности за лично проектиране, професионално самоопределяне и личностно израстване;
- консултиране и групова работа за професионална преориентация към преквалификация, помощ при трудоустрояване;
- психологическо консултиране на военнослужещи, преминаващи в запас и на членовете на техните семейства;
- разработване на методики за институции и специалисти, оказващи първична помощ и параспециалисти;
- супервизия на параспециалисти и методическо ръководство на всички етапи за оказване на психологическа помощ.

Под внимание следва да се има, че към квалифицираната помощ се отнасят също диагностиката и насочването на лица с рязко изразени и занемарени нарушения на адаптацията (депресия, алкохолизъм, девиантно поведение и др.) към специализирани и рехабилитационни учреждения. За този етап са характерни приемственост и координация на усилията по всички програми за социално-психологическа адаптация и рехабилитация, при това се провежда и работа с група и индивидуално, а така също и семейно консултиране.

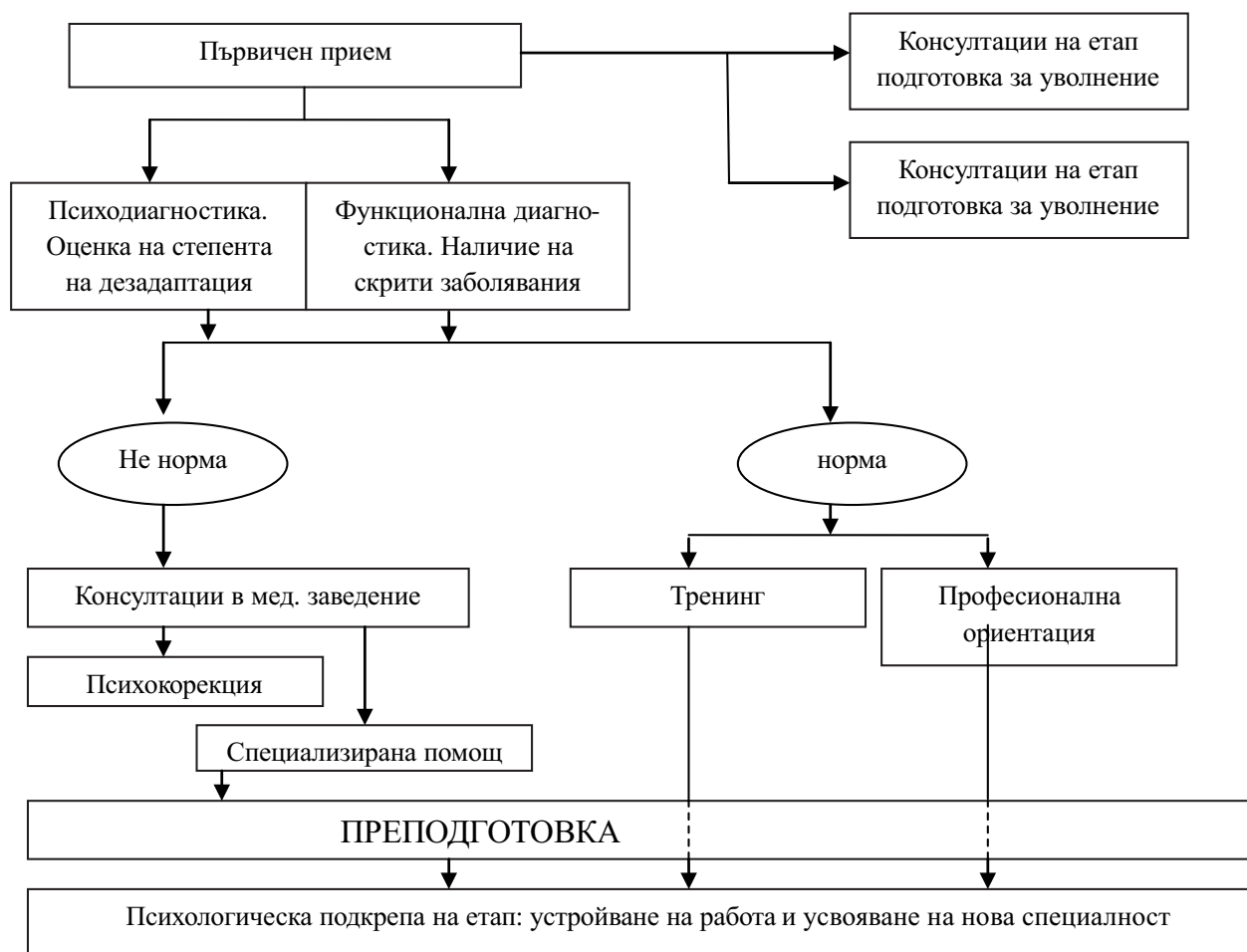
Специализираната помощ е предназначена за онези военнослужещи, преминаващи в запас и членовете на техните семейства, при които са открити отклонения в психическата им дейност.

Първият етап от мероприятията за социално-психологическа адаптация трябва да преминава на мястото на служене и местоживеенето на военнослужещия и членовете на неговото семейство от 6 до 12 месеца преди уволнението. Основната цел на този етап е подготовка на военнослужещите за бъдещото освобождаване от военна служба. Важно е да бъде осигурена информираност на военнослужещите и те да бъдат психологически подготвени както за разбирането за възможни трудности (както външни, така и вътрешни) през преходния период, така и за поведението им на пазара на труда. Работата следва да се провежда предимно в група и да се отнася към категорията на първичната помощ. През този етап е необходимо да се обърне внимание на разработването на препоръки и методически материали за провеждане на групови информиращи семинари. В тях трябва да бъде съобразена необходимостта от формиране в съзнанието на слушателите на определена система от социално приемливи и реалистични начини за поставяне и постигане на цели в новия за тях граждански живот, както и да бъде дадена обективна и по възможност, пълна картина на съществуващите социални условия, в които им предстои да живеят и работят.

Такъв материал трябва да съдържа както чисто информационни блокове (статистически данни, разкрити социални закономерности), предвидени за когнитивно усвояване, така и ярки конкретни примери за успешна адаптация на

военнослужещи, преминаващи в запас, с оглед на емоционалното усвояване. Много полезни в случая са срещите с вече успешно приспособени военнослужещи от запаса към новите условия. Формите на работа следва да варират: семинарът от лекционен тип да се редува със семинар-дискусия или семинар-изследване.

След приключване на първия етап трябва да бъде достигнато изискваното ниво на лоялност към бъдещите промени в живота на военнослужещите и членовете на техните семейства. Когато преминат фазата на несъзнателна некомпетентност, те трябва да продължат към фазата на съзнателна некомпетентност. Провеждат се също така диагностични процедури, според резултатите от които част от контингента може да бъде насочена за реабилитация в специализирани учреждения.

Фиг.1. Модел за социално-психологическа подкрепа на военнослужещите, освободени от военна служба

Вторият етап на рехабилитационните мероприятия се характеризира с това, че основната работа е насочена към придобиване на навици за лично проектиране и професионална преквалификация. По време този етап трябва да съвпада с професионалната преориентация, преквалификацията и решаването на социални въпроси на военнослужещите. С помощта на параспециалисти, психолозите-консултанти следва да провеждат както индивидуални, така и групови занятия (на семинари-тренинги). Резултатът трябва да бъде постигане на готовност за адаптация, което е съпроводено от преход от фаза на съзнателна некомпетентност към фаза на съзнателна компетентност. Този етап продължава не повече от година. Желателно е не по-малко от половината мероприятия да се провеждат преди момента на фактическото уволнение. Практиката сочи, че провеждането обикновено на такава работа във формиранията, среща противодействие.

Третият етап от рехабилитационните мероприятия е насочен към социално-психологическа поддръжка на процеса на адаптация и може да бъде наречен съпровождащ. За него е характерно съчетаването на групови и индивидуални методи на работа. Групите следва да изпълняват функцията на психологическа поддръжка и обмяна на опит, а индивидуалните консултации да са насочени към корекция на ситуативно възникнали затруднения. Етапът може да продължава от година и половина до три години след уволнението. След приключването му трябва да е достигнато ниво на адаптация, при което е преминава преходът от съзнателна към несъзнателна компетентност на относително новото социално и професионално обкръжение.

По наше мнение, формите и методите на социално-психологическа поддръжка следва да се избират в зависимост от конкретните психологически проблеми, възникващи в процеса на адаптация на освободените от военна служба военнослужещи към цивилния живот. От своя страна, формите и методите на рехабилитация следва да са в зависимост от конкретните психологически проблеми на адаптиращите се към цивилния живот в един или друг период.

Изхождайки от предложения модел, е много важно през етапа на квалифицираната помощ да бъдат определени сферите на жизнена дейност, събитията, които се оценяват от военнослужещите, преминаващи в запас и техните семейства като най-тежки и психотравмиращи. Паралелно с това следва да се проведе диагностика на използваните от тях стратегии за разрешаване на такива ситуации.

Основни принципи на организацията на социално-психологическата адаптация към цивилния живот трябва да бъдат:

- Максимална близост до нуждите на адаптиращия се;
- Неотложност, по възможност по-ранно стартиране на мероприятията за оказване на социално-психологическа помощ;
- Единство на психосоциалните и физиологическите методи за въздействие (единство на рехабилитация и лечение);
- Стъпаловидност, последователност и приемственост на адаптационните мероприятия. Въздействия от всякакъв род, в това число и психосоциални, следва да се осъществяват на определени порции с постепенен (стъпаловиден) преход от едно въздействие (усилие, мероприятие) към друго, от една форма на организация на помощ към друга;
- Разностранност (комплексност) на усилията. Мероприятията за оказване на социално-психологическа помощ трябва да се реализират в следните основни сфери: психологическа, професионална, семейна, в сферата на образованието, свободното време, в обществената сфера;
- Индивидуализация на социално-психологическото въздействие. Възстановяването на психическото равновесие и социалното самочувствие на военнослужещия, преминаващ в запас, следва да осъществява съобразно особеностите на личността, механизмите и динамиката на неговите състояния;
- Съответствие на мероприятията на адаптационните възможности на човека;
- Системен контрол и своевременно корекция на адаптационната програма.

Закономерно възниква въпросът за оптималните резултати от процеса и критериите за успешност на социално-психологическата адаптация. Отговорът е извънредно важен за специалистите, които следва да организират дейността на този процес и да оказват тази подкрепа.

Съществуват различни подходи за определяне на дадените критерии. Като най-общ показател за успешен процес на социално-психологическа адаптация може да се счита взаимното удовлетворение на човека и социалната среда. Състоянието на

личността, позволяващо достигането на такива взаимоотношения със социума, може да се нарича социална адаптивност.

На основата на изложения модел става възможно условното разграничаване на следните видове адаптивност:

- Адаптивност в сферата на извънличностната социално-икономическа активност, където индивидът придобива знания, умения и навици, става компетентен и постига майсторство;
- Адаптивност в сферата на междуличностните отношения, където се установяват интимни, емоционално наситени връзки с други хора;
- Вътрешноличностна адаптивност, където се формира непротиворечива, хармонична „Аз-концепция” и се постига душевно благополучие и психологическо здраве.

По такъв начин, изхождайки от същността на социално-психологическата адаптация на военнослужещите, могат да бъдат определени следните критерии, дефиниращи степента на ефективност (удовлетвореност) от социално-психологическата подкрепа в адаптацияния процес:

- Критерий за социална адаптация, включващ конкурентоспособност, увереност в собствените сили, успешно трудоустрояване, утвърждаване на работното място, стабилни семейни отношения, достатъчно ниво на професионална подготовка за успешно изпълнение на нова професионална дейност;
- Критерий за социално-психологически комфорт на отношенията, определян чрез степента на удовлетвореност от отношенията в новата социална среда, от работата, заплатата, отношенията с хората;
- Критерий за положителна самооценка, определян от отсъствието на вътрешни психологически конфликти и отсъствието на психологически защити, излизаци извън рамките на патологията.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

В обобщение, посоченият модел за социално-психологическа подкрепа на военнослужещите, освободени от военна служба и на членовете на техните семейства, може да служи като база за създаването на адаптацияна програма за изследваната категория адаптиращи се, съответстваща на динамичните промени в социалната среда и на критериите за ефективност. И тъй социалната адаптация на военнослужещите, освободени от военна служба пряко е свързана с тяхната приспособимост към новия им граждански социум, тя предполага сама по себе си формирането на нови знания, умения, способности у тях, адекватни на изискванията на този социум. А това означава формиране на ключови компетенции, адекватни на гражданския социум, съответстващи на пазара на труда, на основата на които по-нататък да се изградят необходимите специфични компетентности и компетенции. Казано по друг начин, на основата на посочения модел, по-нататък изследванията ни се задълбочават по отношение на създаването на компетентностен модел за социална адаптация на военнослужещите, освободени от военна служба.

ЛИТЕРАТУРА

- [1]. Venelin Terziev, Sevdalina Dimitrova, A new approach to social adaptation of soldiers crossed into stock and their families, The 20th International Scientific Conference, The Knowledge- Based Organization, Sibiu, Romania, 2014.
- [2]. Venelin Terziev, Sevdalina Dimitrova, A New View on Social Adaptation of the Military, Discharged from Military Service, International Scientific Conference „Economics and Management- 2014 (ICEM-2014), Riga, Latvia.

[3]. Venelin Terziev, Sevdalina Dimitrova, An Attempt at Theoretical Study of the Implementation of a Working Model of Social Adaptation of Servicemen Released from the Army, 12th International Conference Information Technologies and Management 2014, Information Systems Management Institute, Riga, Latvia.

За контакти:

проф.д.и.н.Севдалина Димитрова, sevdalinaid_bg@mail.bg
Национален военен университет „Васил Левски”, гр.Велико Търново
д-р инж.Венелин Терзиев, terziev@skmat.com
Висше училище по агробизнес и развитие на регионите, гр.Пловдив